

**NOVA GENERACIJA:
POSTJUGOSLAVENSKA
AKADEMSKA DIJASPORA**

priređio: Dejan Jović

NOVA GENERACIJA: POSTJUGOSLAVENSKA AKADEMSKA DIJASPORA

DEJAN JOVIĆ

Raspad socijalističke Jugoslavije, kao i ratovi koji su se dogodili u devedesetim, mnoge su njene stanovnike pomaknuli iz njihovih domova na neku drugu, privremenu ili trajnu adresu. Razlozi, okolnosti i modeli tih migracija bili su vrlo različiti. Neki su otišli pred izravnom fizičkom prijetnjom ili čak direktnim nasiljem. Drugi jer više nisu htjeli ili mogli izdržati svakodnevne napetosti koje su se velikom brzinom proširile u svrha društvene i političke piramide prema njenom dnu. Treći, iako možda nisu bili izravno ugroženi fizičkim ili drugim nasiljem, jednostavno više nisu vidjeli profesionalnu ili osobnu perspektivu u okolnostima u kojima je raspad države poremetio mnoge privatne i društvene odnose – od emocionalnih i prijateljskih, do radno-profesionalnih i susjedskih. Četvrti su iskoristili priliku da u okolnostima rata poboljšaju svoj socijalni status, pa da se iz sela presele u gradove, ili iz zemlje u inozemstvo.

Koji god bili razlozi i modaliteti tih migracija, one su u slučaju svakog pojedinog čovjeka koji je u njih bio uključen ostavile traga. Raspad države nije samo pitanje putovnica, drukčije definicije državljanstva i metapolitičkih promjena na makrorazini. On dotiče grupe i pojedince, mijenjajući njihove identitete. Za sve nas koji smo ga proživjeli, raspad Jugoslavije, a naročito postjugoslavenski rat, bio je onaj razdjelni događaj zbog kojeg se u mnogim slučajevima gotovo i ne može govoriti o “istom životu” prije i nakon njega. Danas, puno desetljeće nakon što se dogodio, sjećamo se razdoblja prije 1990. kao nekog vremena prije “godine nulte”. Generacije onih koji su doživjeli devedesete osjećat će posljedice tog “prijelomnog”, “historijskog” događaja.

U toj buri koja gotovo ništa nije ostavila ne-taknuto, cijela je generacija naših ljudi bila prisiljena ili je pak sama odlučila “otići nekamo” u potrazi za sigurnijim i boljim. Neki su se preselili iz jednog mjesta u dru-

go, unutar iste republike (novonastale države) u kojoj su živjeli. Drugi su promijenili republiku (državu), najčešće zato što su vjerovali da im je sigurnije, a možda i bolje izbjeći status manjine, ako je to moguće. Treći su, pak, otišli u inozemstvo – daleko od bolnih uspomena, i (barem kako su mnogi vjerovali) što dalje od neizvjesnosti koje sa sobom nosi život u novim okolnostima rata, ni rata ni mira, ili neposrednog poraća. Potraga za sigurnošću i novom šansom nije, pri tom, bila jedini motiv. Neki su otišli jednostavno zato što su vjerovali da jedino tako mogu sačuvati ono do čega im je stalo – vlastiti identitet (koji se, naročito kod mlađih i obrazovanijih ljudi u Jugoslaviji, nikad nije mogao svesti tek na nacionalni tj. etnički identitet), slobodni život i slobodno mišljenje, mogućnost da se “ostane svoj”. Taj odlazak, za mnoge, nije bio ni planiran ni poželjan, kao što ni ostanak nije bio ni izgledan ni željen. Za mnoge, on se jednostavno dogodio.

Broj bivših Jugoslavena koji su – zbog ovog rata – sami osjetili neku vrstu (e)migracije i egzila mjeri se u milijunima. I danas, četiri godine nakon okončanja posljednje epizode tog rata (kosovske), Jugoslavija je jedna od pet zemalja s najvećim brojem raseljenih lica u svijetu. U Srbiji živi 250.000 useljenika iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine, te 200.000 interno raseljenih lica s Kosova. U Hrvatskoj još ima onih koji se ne mogu vratiti u svoje kuće, bilo da su one porušene u srpsko-hrvatskom ratu ili zauzete u bosanskom konfliktu. Na Kosovu se ne mogu vratiti Srbi, a oni Albanci koji su otišli devedesetih u dilemi su bi li se vratili ili ostali. U inozemstvu, napokon, danas žive stotine tisuća “bivših”, od kojih su neki u među-

vremenu postali novim državljanima stabilnijih (naročito tipično useljeničkih) država.

Taj val migracija iz bivše Jugoslavije obuhvaćao je ljude različitih obrazovnih i drugih osobina. Najlakše su se snašli mlađi i obrazovaniji ljudi, od kojih su mnogi započeli ili nastavili školovanje u inozemstvu. Studentski status je mnogima omogućavao ostanak u inozemstvu tijekom rata u kom nisu htjeli sudjelovati. Sloboda, pluralnost i tolerancija akademskog svijeta ponudila je mnogima neki *safe heaven* – oazu mira i sigurnosti koju su imali pa izgubili u samoj Jugoslaviji. Za mnoge od nas, koji smo u trenutku raspada Jugoslavije bili u ranim dvadesetim godinama života, studiranje je u ratnim godinama ponudilo neki novi identitet i smisao. Novi izazov i/ili utjehu. Duboko pesimistični, nemoćni da zaustave nasilje i kaos, mnogi su potražili neki drugi identitet. Akademski je svijet ponudio sklonište, a često i utjehu i nadu.

Na drugoj strani, ta je nova generacija mladih Jugoslavena i post-Jugoslavena u načelu odbijala da se potpuno “utopi” u zemlje u koje su došli, dijelom i zbog toga što su odbili takvo “utapanje” u novo u zemljama iz kojih su otišli. Gotovo po pravilu (bar kad se radi o onima koji su studirali društvene i humanističke “znanosti”) njihov je interes ostao vezan za Jugoslaviju, njenu povijest, kulturu, politiku, ekonomiju, identitet, njene ljude i prostore. Interes za raspad Jugoslavije (koji je stvorio stotine knjiga i tisuće članaka u međunarodnoj akademskoj zajednici u devedesetim godinama) poticao ih je i ohrabrivao da nastave s istraživanjem teme o kojoj su, nedvojbeno, mogli ponuditi više od ostalih. Prihvaćajući u zapadno-

evropskom i sjevernoameričkom akademskom svijetu već odavno definirane forme i metode istraživanja, ta je nova generacija jugoslavenskih studenata u inozemstvu stvorila zanimljivu kombinaciju osobnog iskustva o događajima koje drugi nisu imali prilike doživjeti (kolaps režima, rat, radikalne promjene službenih identiteta itd.) i oslanjanja na šire (ako ne već univerzalne) akademske metode i pravila za analitičku obradu neke teme. Ona se oblikovala pod utjecajem onih akademskih sustava u kojima se našla, ali je istodobno ostala na neki način prepoznatljiva po svojoj vjernosti “domaćim” (tj. jugoslavenskim) temama. Istodobno, ona je intelektualno bila “i tu i tamo”, a, zapravo, često – fizički – “ni tu ni tamo”. Iako to nikada nije željela, ta se nova generacija *postjugoslavenske akademске dijaspore* privezala za tradiciju ranijih *akademskih emigracija*, nastalih nakon nekih drugih ratova ili kao rezultat izbjeglištva pred totalitarnim režimima. Ti raniji valovi *intelektualnih migracija* dali su tako snažan doprinos evropskoj kulturi i znanosti, da ju je danas nemoguće i zamisliti bez tog doprinosa. U pravilu, i oni su se (primjerice, izbjeglice iz nacističke Njemačke i poratnog sovjetskog bloka) nastavili baviti zemljama iz kojih su došli, pomažući bolje razumijevanje prirode režima od kojeg su izbjegli. Teorije totalitarizma, primjerice, baš kao i rasprave o ljudskim pravima, ideologijama, nacionalizmima, autoritarnim režimima itd. – to su bila područja u kojima su *akademске dijaspore* vodile glavnu riječ.

U ovih desetak godina nakon formalnog kraja osmočlane (ili šestočlane, ovisno o kutu gledanja) jugoslavenske federacije, tisuće bivših Jugoslavena mlade generacije diplo-

miralo je, magistriralo i doktoriralo na zapadnoevropskim i sjevernoameričkim sveučilištima. Najistaknutiji predstavnici te *postjugoslavenske akademске dijaspore* danas su već objavili svoje prve knjige, a neki su dobili i trajne ili ugovorne pozicije na sveučilištima, institutima ili istraživačkim centrima. Već se danas može sa sigurnošću reći da u akademskim institucijama izvan naše zemlje/naših zemalja nikad nije bilo više “naših ljudi”. Čime se bave? Koliko su drukčiji od onih svojih vršnjaka koji su ostali i sudjelovali u akademskom životu u domovini/domovinama?

Ovaj broj *Reči* prvi put na jednom mjestu i na srpskom/hrvatskom/bosanskom jeziku donosi tekstove nekih od tih ljudi, u nadi da će to predstavljanje omogućiti odgovore na ova pitanja. Neki od autora koje objavljujemo prvi put se predstavljaju srpskom čitateljstvu, dok su drugi svoje knjige i članke već objavljivali na maternjem jeziku. Radi se o II autora, od kojih se neki međusobno možda i ne poznaju, ali su svi (osim možda jednog ili dva izuzetka) bili u sličnoj situaciji, utoliko što su jedan dio svog školovanja završili u nekadašnjoj Jugoslaviji, a potom ga nastavili u inozemstvu. Druga stvar koja povezuje sve autore predstavljene u ovom separatu jest njihov akademski profil, tj. činjenica da se svi na neki način bave društvenim temama, bilo kao povjesničari (Dejan Đokić, Vjekoslav Perica, Maja Brkljačić), sociolozi (Gordana Uzelac, Siniša Malešević, Veljko Vujačić), politolozi (Jasna Dragović-Soso, Nebojša Vladislavljević, Nebojša Bjelaković i ja) ili kao stručnjaci u pojedinim područnim studijama (Albert Prestreshi, Denisa Kostović). Sasvim je sigurno da bi se slična

“reprezentacija” dala sastaviti i od II ljudi koji se bave prirodnim znanostima, tehničkim disciplinama, medicinom. Nažalost, neki naši kolege i kolegice na koje smo računali u ovom broju nisu nam se mogli pridružiti zbog već ranije ugovorenih akademskih obaveza – njihove tekstove, nadam se, *Reč* će objaviti u nekom drugom broju. Napominjem, također, da izbor autora obuhvaća samo kolegice i kolege koji pišu na engleskom jeziku i dio su akademskih zajednica u zemljama u kojima je službeni jezik engleski. Potpuno je izvjesno da bi se i od onih koji pišu na njemačkom, talijanskom, francuskom, ruskom ili španjolskom (da navedem samo glavne svjetske jezike) mogao sastaviti sličan separat.

Iako sam, kao urednik ovog separata, dao veliku slobodu autorima da predlože bilo koju temu iz kruga njihovih akademskih interesa, vjerujem da se na kraju – gotovo sama od sebe – sastavila cjelina koja ima više od jedne “zajedničke niti”. Ono što povezuje sve članke, od prvog do posljednjeg, jest upravo fokusiranost na jugoslavenske i postjugoslavenske teme. Pristupi su pri tom manje različiti nego što bi se očekivalo od autora čije je primarno obrazovanje bilo u različitim akademskim disciplinama. To je jedna od tekovina studiranja u inozemstvu, gdje se (barem u anglofonskim školama) preferira multidisciplinarni pristup i gdje je sad već teško odvojiti “povjesničara” od “politologa”, ili “sociologa” od “kulturologa”. Također, velika većina članaka predstavljenih u ovom separatu slijedi klasičnu akademsku strukturu, onako kako se ona primjenjuje u okviru angloameričke tradicije (sa svim njenim varijacijama). Nadam se da će i u tom smislu

objavljivanje ovih članaka biti od koristi onima koji žele steći bolji uvid u akademske tradicije izvan samih jugoslavenskih država. U angloameričkoj tradiciji, naime, akademski su tekstovi u pravilu fokusirani na neku specifičnu temu i izbjegavaju opširnost. Dubina se cijeni više od širine. Također, podrazumijeva se da su tekstovi istodobno i “teorijski” i “empirijski”. Oni najčešće koriste jedan ili dva primjera da bi ukazali na šire aspekte, koji su možda od interesa i za one koji o samoj Jugoslaviji ne znaju mnogo, ali bi htjeli steći neka znanja koja su možda usporediva sa slučajevima o kojima znaju više.

Kao urednik ovog separata vjerujem da je stoga i iz didaktičko-metodičkih razloga bilo korisno objaviti vrlo malo ili čak nimalo izmjenjene tekstove koje su autori pisali (a neki i objavili) na engleskom jeziku i u časopisima ili knjigama koje izlaze u drugoj akademskoj sredini. Ne samo da to omogućuje uvid u to čime se i kako ta nova “akademska dijaspora” bavi nego nam pomaže da bolje razumijemo akademske standarde u drugim sredinama.

Uz to, postoje i sadržajni razlozi za objavljivanje ovakve “zbirke” tekstova. Neke od tema koje se ovdje obrađuju nisu nikad bile predmet ozbiljnije akademske rasprave na jeziku na kome se sad objavljuju – primjerice, formiranje albanskog nacionalnog identiteta na Kosovu nakon 1999, o čemu piše Albert Prestreshi, ili način kako naciju zamišljaju Hrvati u Hrvatskoj nakon 1992, o čemu govori tekst Gordane Uzelac. Isto se odnosi i na isprepletenost sporta i nacionalnog identiteta, o čemu u svom tekstu piše Vjekoslav Perica, i sam nekađasnji košarkaški juniorski reprezentativac Ju-

goslavije. Na drugoj strani, velik broj članaka koje ovdje predstavljamo daje vrlo originalan doprinos već postojećim raspravama u samim post-jugoslavenskim zemljama, nudeći prije svega komparativnu dimenziju iz neke druge zemlje (kao npr. tekst Veljka Vujačića koji uspoređuje ne samo Rusiju i Srbiju, nego i ranije slučajeve bliskosti ili suradnje lijevog i desnog totalitarizma) i/ili daleko manje politiziranu i više akademsku analizu teme. Ovo drugo odnosi se, primjerice, na članak Nebojše Bjelakovića o vrstama i modelima definiranja pravde u postjugoslavenskim zemljama, koji izbjegava lažne dileme o tome je li bolje da se sve prepusti Haškom sudu ili pak da se pitanja pomirenja i utvrđivanja odgovornosti prebace na nevladin sektor i komisije za pomirenje. Tema pomirenja (toliko prisutna u suvremenim političkim diskusijama u postjugoslavenskim zemljama) centralna je i za tekst Dejana Đokića koji nas podsjeća na kasne osamdesete, kad su se istodobno pojavili pozivi na unutar nacionalno “pomirenje” između raznih ideoloških frakcija i generacija, i pozivi na prekid odnosa s drugim narodima u Jugoslaviji. Jasna Dragović-Soso u svom prilogu otvara pitanje (ne)uspjeha politike prisile, koju su glavne zapadnoevropske sile vodile prema vladi Slobodana Miloševića (a dijelom i Franje Tuđmana) i odnosa između te politike i događaja u samoj Srbiji (tj. Hrvatskoj). Dok nam njen članak daje uvid u utjecaj vanjskopolitičkih faktora na tok i ishod rata i krize u postjugoslavenskim zemljama, članak Nebojše Bjelakovića govori o utjecaju tih faktora na poslijeratni odnos prema ratu i njegovim glavnim akterima. Dok članak Siniše Maleševića uvjerljivo govori o prirodi komunističke ideo-

logije i analizira razloge zbog kojih su neki intelektualci tako lako prešli put od komunista do nacionalista, tekst Veljka Vujačića nudi historijsku dimenziju u analizi lijevog i desnog totalitarizma. Dok tekst Vjekoslava Perice analizira sport kao kohezivni element u jugoslavenskoj državi, članak Maje Brkljačić pokazuje (za potencijalni jugoslavenski identitet) destruktivnu funkciju koju su imale crkve (drugi važan, a tako često zanemarivan, segment društvenosti). Napokon, kohezivnosti separata koji objavljujemo u ovom broju svakako značajno doprinosi to što su se čak tri autora odlučila za Kosovo kao središnju temu: Nebojša Vladislavljević povezuje teorije o društvenim pokretima s pokretom kosovskih Srba sredinom i krajem osamdesetih, Denisa Kostović svojim tekstom kontrira stereotipijama o “neobrazovanim Albancima”, pokazujući profil nove kosovske akademske dijaspore, a Albert Prestreshi nam prikazuje kako se danas interpretira albansko-srpski konflikt na samom Kosovu, od strane Albanaca. Njegov tekst o ideji “mučeništva” na Kosovu, pak, otvara temu koju – na hrvatskom primjeru – dotiče i tekst Maje Brkljačić o Alojziju Stepincu kao “mučeniku”. Takva lepeza tema, koje su se same povezale i bez neke posebne uredničke intervencije, nudi nam prilično vjernu sliku akademskog profila te nove generacije autora (gotovo svih u svojim tridesetim godinama). Taj profil može se opisati sljedećim “ključnim riječima”: rat, uspomene na rat, identitet, nacionalizam, institucionalna reakcija na krizu, izvori krize u društvu, ideologije, krizna žarišta, raspad države, pravednost. Članci koji se ovdje objavljuju mogu se situirati u okvir koji određuju te teme.

Kako se radi o ključnim pitanjima kojima se također bave (različitim intenzitetom i s različitim uspjehom) i akademske zajednice u samim postjugoslavenskim zemljama, postoje sve pretpostavke za dugotrajnu i intenzivnu interakciju između “domaće” i “dijasporske” akademske zajednice. To se posebno, nadam se, odnosi na novu generaciju studenata i istraživača, naših kolega u zemlji. Njima je, uostalom, prvenstveno i namijenjen ovaj izbor.

BELEŠKE O AUTORIMA

Dr **Nebojša Bjelaković** radi u kanadskom Ministarstvu narodne odbrane kao stručnjak za međunarodne odnose i konflikte. Predavao je međunarodnu politiku na Univerzitetu Carleton u Otavi, gde je i doktorirao. Pre toga je diplomirao političke nauke u Beogradu, a magistrirao u Bolonji. Objavljivao je u više stručnih časopisa, između ostalog u *Southeast European Politics*, *East European Quarterly* i *Transitions*.

31 **Maja Brkljačić** radi kao istraživač na Osteuropa Institute u Berlinu i dovršava doktorske studije na Centralnoevropskom univerzitetu (CEU) u Budimpešti. Diplomirala je istoriju u Zagrebu. Specijalizuje se za savremenu istoriju Balkana i Istočne Evrope. Istraživala je nove udžbenike istorije za osnovne škole u Hrvatskoj, te nacionalizam i posledice Drugog svetskog rata u Istočnoj Evropi. S Dragom Roksandićem, korednica je knjige *Alexis de Tocqueville o američkoj povelji* (Zagreb, 1998).

Dejan Đokić je docent (lecturer) za savremenu istoriju na Birkbek koledžu pri Londonskom univerzitetu (Birkbeck College, University of London). Urednik je i koautor knjige *Yugoslavism: Histories of a Failed Idea, 1918–1992* (London: Hurst&Co / Madison, WI: University of Wisconsin Press, 2003). Objavio je tekstove u *The English Historical Review*, *Europe-Asia Studies*, *Journal of Southern Europe and the Balkans*, *Jugoslovenski istorijski časopis* i *Slavonic and East European Review*, i u listovima *The Independent* i *The Times Higher Education Supplement*.

Dr **Jasna Dragović-Soso** studirala je na Univerzitetu Princeton u SAD, Institut d'etudes politiques u Parizu, i Institut universitaire de hautes etudes internationales (IUHEI) u Ženevi, gde je i doktorirala. Sad je naučni saradnik na School of Slavonic and East European Studies, University College London, gde se, kao dobitnik trogodišnje naučne stipendije Švajcarskog nacionalnog fonda, bavi temama vezanim za raspad Jugoslavije, međunarodnu intervenciju i probleme demokratizacije. Autorica je knjige *"Saviours of the Nation": Serbia's Intellectual Opposition and the Revival of Nationalism* (London: Hurst & Co. i Montreal: McGill-Queen's University Press, 2002).

Dr **Dejan Jović** je docent (lecturer) na Odsjeku za političke znanosti na University of Stirling u Škotskoj. Studirao je u Zagrebu, Ljubljani, Manchesteru i Londonu, gdje je doktorirao na London School of Economics 1999. Bio je Jean Monnet Fellow na European University Institute u Firenci (2002). Autor je knjige *Jugoslavija – država koja je odumrla* (Samizdat B92 i Prometej, Beograd i Zagreb, 2003).

Dr **Siniša Malešević** je docent (lecturer) na Odsjeku za sociologiju i političke znanosti na National University of Ireland u Galwayu. Prije toga bio je istraživač u Institutu za međunarodne odnose u Zagrebu i u Centru za proučavanje nacionalizma u Pragu. Autor je brojnih radova iz područja etniciteta, nacionalizma, kulture i ideologije – između ostalih i knjiga *Ideology*,

Legitimacy and the New State (London, Frank Cass, 2002) te *The Sociology of Ethnicity* (London, Sage, bit će objavljena 2004).

Dr **Denisa Kostović** je istraživač u Centru za proučavanje globalnog upravljanja pri Londonskoj školi za ekonomiju i političke nauke. Pisala je o politici identiteta, nacionalizmu i o bezbednosti na Kosovu, u Srbiji i na Balkanu.

Dr **Vjekoslav Perica** je rođen u Splitu gdje je završio klasičnu gimnaziju i Pravni fakultet. Od 1988. do 1991. piše redovitu kolumnu "Religija i politika" u tjedniku *Nedjeljna Dalmacija*, a u to je vrijeme bio i tajnikom općinskih i regionalnih komisija za odnose s vjerskim zajednicama. U ljeto 1991. odlazi na studij u Sjedinjene Države. Na Sveučilištu države Minnesota magistrirao je političke znanosti i doktorirao suvremenu evropsku povijest. Godine 2002. objavio je knjigu *Balkan Idols: Religion and Nationalism in Yugoslav States*. Autor je i većeg broja znanstvenih i novinarskih radova objavljenih na engleskom i hrvatskom jeziku. Zadnje tri godine gostujući je predavač na nekoliko američkih sveučilišta.

Albert Prestreshi magistrirao je savremene studije na Školi za slavenske i istočnoevropske studije na University College Univerzitetu u Londonu. U septembru 2003. počinje istraživanje za doktorat na istom koledžu. Tema njegova istraživanja je kriptokatolička zajednica na Kosovu.

Dr **Gordana Uzelac** je docent (lecturer) iz kvantitativnih metoda na odsjeku sociologije, Lon-

don Metropolitan University. Njeno polje interesa uključuje područje teorija nacije i nacionalizma, etniciteta i metoda istraživanja. Njeni radovi objavljuvani su u više časopisa, uključujući *Nations and Nationalism*, *Geopolitics* i *East European Quarterly*. Diplomirala je u Zagrebu a doktorirala na London School of Economics s tezom "Percepcije nacije: sociološki pristup na slučaju Hrvatske".

Nebojša Vladislavljević završava doktorsku tezu o raspadu socijalizma, politici protesta i usponu nacionalizma u Srbiji krajem 80-ih na London School of Economics and Political Science, gde i predaje na posleddiplomskim studijama iz oblasti uporedne demokratizacije, regulacije nacionalnih i etničkih sukoba i politike nacionalnog samoopredeljenja. Diplomirao je u Beogradu.

Dr **Veljko Vujačić** profesor je sociologije na Oberlin koledžu u državi Ohajo, SAD. Predaje sociološku teoriju, političku sociologiju, uporedno-istorijsku sociologiju i teoriju društvenih pokreta. Njegov istraživački rad okrenut je problematici komunizma i nacionalizma, i to posebno u bivšem Sovjetskom Savezu i bivšoj Jugoslaviji. O tome je objavio više radova u časopisima *Theory and Society*, *East European Constitutional Review*, *Post-Soviet Affairs*, *East European Politics and Societies*, *Research in Political Sociology*. Autor je i dva enciklopedijska teksta o sociologiji nacionalizma objavljenim u *Encyclopedia of Nationalism* i *International Encyclopedia of the Social Sciences*. Trenutno radi na uporedno-istorijskoj analizi ruskog i srpskog nacionalizma i njihove uloge u raspadu SSSR-a i Jugoslavije.